

AHLÂK VE BAŞKASI

MODERN FELSEFE VE İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÖTEKİ

AHLÂK VE BAŞKASI

MODERN FELSEFE VE İSLAM DÜŞÜNCESİNDE ÖTEKİ

Editörler

Lütfi Sunar & Selami Varlık

ilem
KİTAPLIĞI

Yayın No.: 1647
İLEM Kitaplığı No.: 19
İslam Ahlâk Düşüncesi Serisi No.: 12
ISBN: 978-605-320-554-8
© 1. Basım, Ocak 2017

ilem
KİTAPLIĞI
ilem.org.tr

nobel
nobelyayin.com

Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki Lütfi Sunar & Selami Varlık

Copyright 2017, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Ömer Türker

Yayıma Hazırlayan: Firdevs Bulut
Redaksiyon: Kasım Çakırkaya
Sayfa ve Kapak Tasarımı: Furkan Selçuk Ertargin
Baskı ve Cilt: Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Sunar, Lütfi & Varlık, Selami

Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki / Lütfi Sunar & Selami Varlık

1. Basım, 232 s., 13,5 x 19,5 cm

Kaynakça ve dizin var

ISBN 978-605-320-554-8

1. Ahlâk 2. Öteki 3 Başkası

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kıda, Prefix, N-T Mağazaları ve Gökkuşağı Dağıtım

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Hobyar Mah. Cemal Nispeti Sk. Ferah Han No:16/62 Kat:1
Çalgıoğlu-Fatih İSTANBUL Tel-Faks: +90212 513 13 04
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

İçindekiler

Takdim	7
Teşekkür	9
Ahlâk ve Ötekini Tartışmak <i>Lütfi Sunar</i>	11
Giriş: Başkası ve Pratik Hikmet <i>Selami Varlık</i>	21
Birinci Bölüm: Aynılığa İndirgenemez Başkalık	
Leylâ, Mecnun, Mevlâ ve Tekillik <i>Ahmet Ayhan Çitil</i>	37
Ötekine Yönelik Etik Refleksiyonun İmkânı Olarak Dekonstrüksiyon <i>Kasım Küçükalp</i>	61
Metafizik Bir İmkân Olarak Etik: Levinas'ta Başkası ve Başkalık <i>Özkan Gözel</i>	89
İkinci Bölüm: Toplumsal Bağlam ve Başka Ahlâklar	
Ricoeur'de Başkalık ve Ahlâklar Çatışması <i>Selami Varlık</i>	109
İskoç Ahlâk Teorisi ve Öteki: Aydınlanma ve Avrupamerkezci Modernitenin Oluşumu <i>Lütfi Sunar</i>	129

Üçüncü Bölüm: İslam Ahlâkında Başkalık

Ahlâkî Tecrübenin İnşasında Başkanın Rolü <i>Ömer Türker</i>	165
İslam Ahlâk Felsefesi Açısından “Ötekiyle Yaşama Ahlâkı”: Adalet, Muavenet, Ülfet <i>Cafer Sadık Yaran</i>	191
Kur’an’da Ahlâki Perspektif ve Başkası Sorunu <i>Burhanettin Tatar</i>	205
Dizin	223
Yazarlar Hakkında	229

Takdim

Ahlâk alanı geniş bir ilimler ağını ilgilendirmektir. Bizatihi pratiğe dönük sonuçlar vermesi her an ortaya çıkan eylemlerle onu ilişkili kılar-ken, yapılacak eylemin bilgisi ve ona dair meselelere dönük düşünce üretimi ise teorik olan yöne işaret eder. Pek çok alanı ilgilendirmesi ve insan eylemleriyle olan irtibatı sebebiyle ahlâk disiplini, derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Bugüne dair düşünce üretecek bizlerin sahih bir birikimi tesis edebilmemiz ise öncelikle İslam düşüncesi içerisindeki ahlâkı tüm yönleriyle bilmemizi gerekmektedir.

Bu amaca binaen 2013 yılından itibaren bünyesinde yer alan kurumlara strateji ve politika üreten bir kurum olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) olarak İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'ni başlattık. 2016 yılı itibariyle dördüncü yılını tamamlayacak olan projede çok sayıda faaliyet ve yayın gerçekleştirildi. Geniş katılıma açık olan Ahlâkın Temeli ve Ahlâkî Müeyyide Üzerine Konuşmalar Dizisi'nde alana dair önemli sorunlar masaya yatırıldı. İslam ahlâk düşüncesinin temel özellikleri, ahlâkî önermelerin kaynağı ve İslam düşüncesinde ortaya çıkmış mizaç teorileri hakkında nitelikli sunumların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları düzenledik. Bunun dışında daha özel konular üzerine çalıştaylar gerçekleştirdik. Böylece alanın daha önce üzerinde durulmayan meselelerine dair nitelikli katkılar ortaya çıktı. Konuşmalarda ve yuvarlak

masa toplantılarında yapılan sunumlar projede yer alan akademisyenler tarafından makaleye dönüştürülerek kitaplarda yayımlandı. Ayrıca müteahhir dönem ahlâk düşüncesini takip etmek adına büyük bir kıymeti haiz olan *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye* geleneğini takip edebileceğimiz yedi ayrı şerhi proje içerisinde yayımladık. Böylelikle ilgili literatürü takip etmek isteyen araştırmacıların istifadesine sunmuş olduk. Öte yandan proje kapsamında miladi 8. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar ahlâk alanında yer alan yazma eserlerin tamamının kataloglamasını yaptırarak. Bu önemli çalışma ile ahlâk alanına dair tüm birikimi bir arada görme imkanına kavuştuk. Bir hafıza tazeleme olarak da görülebilecek bu çalışma ile ahlâka dair yapılacak yeni araştırmalara ciddi bir ivme kazandırmış olduk.

Elinizde bulunan *Ahlak ve Başkası* adlı eser, proje içerisinde gerçekleştirilen iki çalıştayın genişletilmiş bir çıktısıdır. Bu kitapta ötekine müdahale ve ötekiyle birlikte anlama bağlamında ahlâkın konumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kitapta konuyu gerek modern felsefedeki başkası/ötekilik ile ilgili ana tartışmalar gerekse İslam düşüncesi çerçevesinde ele alan yazılar yer almaktadır. Böylece genel ve karşılaştırmalı bir perspektifin yanı sıra, yeni bir yaklaşımın oluşturulması da hedeflenmektedir.

Bu vesileyle çalıştaylara ve bu kitaba emeği geçen proje koordinatörü Ömer Türker'i; kitapları yayıma hazırlayan Kübra Bilgin Tiryaki'yi, kitabın editörleri Lütfi Sunar ve Selami Varlık'ı verdikleri emeklerden ötürü tebrik ediyorum. İLKE ve İLEM olarak yürüttüğümüz bu projenin nitelikli çalışmalarına vesile olmasını temenni ediyorum.

Davut Şanver
İLKE Başkanı

Teşekkür

Tüm çalışmalarda olduğu gibi bu eserde ciddi bir kolektif emeğin ve katkının neticesinde meydana çıktı. Ahlâk ve Başkası Çalıştayları 4 yıldır İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği'nde yürütülen İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında gündeme geldi. İslam ahlâk düşüncesinin temel eser, kavram ve meselelerini gündeme getiren ve yoğun bir araştırma ve yayın sürecini içeren bu proje ülkemizde teorik ve pratik ahlâk sahasında gerçekleştirilen en önemli çalışma olma özelliğine sahip. Bu proje kapsamında ahlâkın tanımı, ahlâkın temeli, ahlâki müeyyide, vicdan, niyet ve insan tanımı gibi pekçok temel konuyla ilgili çok sayıda konferans, yuvarlak masa toplantısı, çalıştay ve seminer tertip edildi ve eserleştirildi. Ayrıca çok sayıda telif, tercüme, tahkik, monografi ve derleme eser yayımlandı. Bu çalışmalar devam ederken çağdaş felsefedeki güncel tartışmalardan hareketle ahlâkın kavramsallaştırılması ve anlamının kurulmasında ötekinin merkezi bir konumda olması bağlamında iki çalıştay düzenleme fikri gündeme geldi. Bu fikri gündeme getiren proje koordinatörü Ömer Türker'e çok teşekkür ederiz.

Türkiye'de ahlâk konusu gittikçe ilgi gören bir alan olmasına rağmen henüz yeterince çalışılan konulardan birisi değildir. Dolayısıyla konuyla ilgili geniş çaplı bir tartışma zemini oluşturmak çalışmaya bildiri sunan isimlerin özverisi ile gerçekleşti. 11 Nisan 2015 ve

7 Kasım 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen iki çalıştayda yazıları bu kitapta yer alan Ömer Türker, Kasım Küçükalp, Ahmet Ayhan Çitil, Özkan Gözel, Selami Varlık ve Lütfi Sunar birer bildiri sundular. Sayısı 30'u bulan alanda önde gelen isimler bildirimleri önceden okuyarak eleştiri ve katkılarını dile getirdiler. Her bir bildirin detaylı bir biçimde konuşulup tartışıldığı bu toplantılar Türkiye'de akademide özlenen paylaşma ve tartışma ortamının oluşumu için güzel bir örneklik teşkil etti. Bu ortamın oluşumuna katkı sağlayan yazarlarımıza ve isimlerini burada sayamadığımız müzakerecilere teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca hazırladığımız kitapta İslam düşüncesinin daha fazla yer bulması gerektiğini düşündüğümüz için bu konuda çalıştaylarda yer almayan iki bildiri eklemeye karar verdik. Burhanettin Tatar ve Cafer Sadık Yaran davetimize olumlu yanıt vererek bu hususta önemli katkılar yaptılar. Hocalarımıza çok müteşekkirimiz.

İLKE ve İLEM sağladıkları destekle bu çalışmaya imkan hazırladılar. Her iki kuruma da ahlâk düşüncesi alanına yaptıkları katkılar için çok teşekkür ederiz. Ayrıca proje ekibi gerek çalıştayların organizasyonu gerekse kitabın yayıma hazırlanması hususunda olağanüstü gayret gösterip önemli katkılar yaptılar. Özellikle Kübra Bilgin Tiryaki'nin çalıştayların organizasyonuna, Firdevs Bulut'un da kitabın yayıma hazırlanmasına verdiği emek her türlü takdirin ötesindedir. Kendilerine editörler olarak çok teşekkür ediyoruz.

Kitabın ahlâk düşüncesinin gelişimine katkı sağlaması, yeryüzünün tüm dışlanan ötekilerine de adalete vesile olması dileğimizle.

Lütfi Sunar & Selami Varlık

13.09.2016 / Üsküdar

Ahlâk ve Ötekini Tartışmak

Lütfi Sunar

Günümüzde kürenin her tarafında farklılıklardan kaynaklanan sorunlar hemen hergün gündemi meşgul ediyor. Yabancı düşmanlığı, etnosantirizm, ırkçılık, dini dışlayıcılık, İslamofobi, milliyetçilik çağımızın yükselen tehditleri arasında. Ulus devletler bir taraftan içine düştükleri meşruiyet krizlerini aşmak üzere abartılmış güvenlik söylemleri ile kimlik pekiştirici siyasetlere başvururken öte yandan yüzleşilen sosyo-kültürel krizler de kitleleri ötekileştirici dile doğru itiyor. Bir zamanların yetersiz ve hayalci görülerek eleştirilen çok-kültürcülük ve birlikte yaşama söylemleri bile bugün aranır hale gelmiş durumda. Artan küresel çatışmalar ve neticesinde ortaya çıkan göç dalgaları başkası ile bir arada olma halini kaçınılmaz bir duruma dönüştürüyor.

Öte yandan sosyal olarak meydana çıkan bu hale ek olarak bireyin kendisini anlamlandırma sürecindeki ontolojik deneyim de bir başkalık fikrini merkezine almaktadır. Bireyin kendisini varlıklar içinde konumlandırması ve metafizik alem ile kurduğu ilişki insani kimliğin önemli vasıflarından birisidir. Birey kendisinin farkına vardığı her

anda başkasının konumunu teyit eder bir şekilde yaşamaktadır. Ancak bu başkalık bir ötekileştirmeye dönüştüğünde dışlayıcı bir şekilde suni benzerliklerin inşasına yol açmakta ve buradan insani olanın yok sayıldığı birleştirici değerlerin yok edildiği bir sosyallik meydana çıkmaktadır. Eğer insani yaşamın temeline, özünde bir ahlâk fikri barındıran başkasının varlığı alınır, ötekileştirmeksizin tanıma gerçekleştirilebilir ve bu tanıma bir ahlâki yükümlülüğü meydana çıkarır.

Modern dönemde bilhassa on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Batı'da ortaya çıkan ve yirminci yüzyılda zirveye ulaşan değerler hiyerarşisindeki değişimler, klasik çağda üretilen ahlâk teorilerini zorunlu bir yüzleşmeyle karşı karşıya getirdi. Bu noktada bilhassa Kıta Avrupası felsefesinde 'başka' ve 'öteki' kavramları üzerinden yürütülen ahlâk tartışmalarının belirleyici bir etkisinin olduğu ise şüphesizdir. 'Başka'nın ahlâk tecrübesinin kuruluşunda oynadığı role dair yapılan tartışmalar, bugün gerçekleştirilecek olan ahlâk tartışmalarında dikkate alınması gereken öneme sahiptir. Sözkonusu önemine binaen ahlâk düşüncesinde 'öteki' meselesinin 'başkalık deneyimi' üzerinden eleştirel bir yaklaşımla ele alınması amacıyla İLEM tarafından Ahlâk ve Öteki konulu çalıştaylar dizisi başlatıldı. 11 Nisan 2015 ve 7 Kasım 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen bu çalıştaylarda yazıları bu kitapta yer alan uzmanlar sunumlar yaptılar ve yine alandan önde gelen isimler katkı yaptılar.

Bu kitapta yer alan yazılarda temelde şu sorulara yanıt arandı:

- Bireyin ahlâkî bir özne olarak inşa olma veya inşa edilme süreci "başka"yla birlikte mi, "başka"ya karşı mı yoksa her ikisi birlikte ve eşzamanlı olarak mı yaşanır?
- Ahlâk kişisel olduğu kadar kişiler arası ilişkide de ortaya çıktığına göre başkasıyla bir arada olmanın yol açtığı çatışma veya uzlaşmanın ahlâkî değerlerin belirlenmesine katkısı nedir?

- Başka ile farklı ilişki tarzları, farklı ahlâkî değerlere yol açar mı?
- Başkasıyla ilişkinin doğurduğu bir ahlâkta müeyyideden bahsedebilir miyiz?

Bu bağlamda bu kitapta ötekine müdahale ve ötekiyle birlikte anlama bağlamında ahlâkın konumunun tespit edilmesini amaçladık. Bu doğrultuda kitapta konuyu gerek modern felsefesindeki başkası/ötekilik ile ilgili ana tartışmalar gerekse İslam düşüncesi çerçevesinde ele alan yazılara yer verdik. Böylece genel ve karşılaştırmalı bir perspektifin yanı sıra, yeni bir yaklaşımın oluşturulmasına katkı yapmayı da hedefledik.

Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde *Aynılığa İndirgenemez Başkalık* konusunu ele alan daha ziyade felsefi gelenek içinde bireysel bağlamda konuyu tartışan yazılara yer verdik. *Toplumsal Bağlam ve Başka Ahlâklar İmkânı* başlıklı ikinci bölümde başkalık konusunun sadece bireyin alanı ile ilişkili olarak değil, ancak aynı zamanda somut olarak farklı ahlâkî sistemlerde vücut bulan ve toplulukları ilgilendiren bir bağlamının da olduğu meselesi tartışıldı. *İslam Ahlâkında Başkalı* başlıklı üçüncü bölümde ise İslam düşüncesi geleneği ve temel metinlerinde başkası ile münasebetin biçimleri ve temel ilkelerini ele alan yazılara yer verdik. Böylece konuyu farklı veçheleri ile ele alan bütünlüklü bir yaklaşım ortaya koymaya çabaladık.

Ahmet Ayhan Çitil, “Leylâ, Mecnun, Mevlâ ve Tekillik” başlıklı yazısında ahlâk tecrübesinin en önemli boyutlarından birisi olan başkası (kişinin kendi bilincinin ötesinde yer alan bir başka varlık, bir başka kişi, bir başka akıl sahibi varlık) ile ilişkiye odaklanıyor. Çitil yazısında kültürümüzde derin izleri bulunan “Leylayı arar iken Mevlayı bulmak” metaforundan hareketle başkası ile ilişkinin, kişinin kendi tecrübesinde farkına vardığı bencil dürtülerin, hevâ ve

heveslerin ötesine geçmesi ve başkasını gözeterek iyinin/güzelin ortaya çıkmasına yahut tecrübe edilmesine vesile olmasını ele alıyor. Çitil kişinin ahlâk tecrübesinin esasen bir başkası/başkaları dolayısıyla, bir başkasına/başkalarına tutunarak ortaya çıktığını dile getirmektedir. Buradan hareketli kendilik, tekillik ve başkalık mefhumlarını kuşatıcı bir biçimde ele alan Çitil insanın bir başkasının varlığını bilebilme, bir başkasına temas edebilme çabası ile ilişkisel veya kurgusal olanı aşan bir kendineliğin bilgisine ulaşma, bu itibarla da varlık kazanma/var olma arayışının bir ve aynı sorunsalın iki yüzüne işaret ettiğini dile getiriyor. Başkası yoksa kendiliğin de olamayacağını ortaya koyarak düşünce ufkumuzu genişleten bu başlangıç aslında aynı zamanda kitabın temel fikrini de belirleyen bir başlangıç meydana getiriyor.

Çitil'in üstperdeden giriş yaptığı bu mevzu aslında çağdaş Batı düşüncesinde önemli bir tartışma konusu olagelmıştır. Günümüz Batı felsefesinde hemen tüm felsefi problemlerin büyük ölçüde, modern düşüncede benimsenen varlık ve hakikat kavrayışının sonucu olarak etik-politik bir mahiyetteki kimlik ve farklılık tartışmaları ekseninde şekillendiği söylenebilir. Kasım Küçükalp, "Ötekine Yönelik Etik Refleksiyonun İmkânı Olarak Dekonstrüksiyon" başlıklı yazısında ondokuzuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıkan farklı Batılı felsefe ve düşüncelerin, modern zamanlarda tecrübe edilen problemlerin temelinde insanın Tanrı ve tabiat ile girmiş olduğu tekinsiz münasebetin bulunduğunu ifade ettiklerini belirterek yazısına başlamaktadır. Bu bağlamda çağdaş düşünce içerisinde özellikle Fransız Jacques Derrida'nın dekonstrüksiyon fikri öteki ile ilgili etik tartışmalara önemli bir katkı sağlamaktadır. Küçükalp yazısında metafiziksel ve hümanistik varlık ve hakikat fikrine son derece radikal denebilecek bir açılım getiren dekonstrüksiyonun ötekini anlamak ve ötekiyle anlaşmak için sağladığı imkanları eleştirel bir biçimde

sorguluyor. Küçükalp yazısında ötekiyle ilişkinin temelde varlık ve hakikat kavrayışı ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koyarak hümanistik rasyonalist felsefe içerisinde ötekini kuşatıcı bir etik imkanın ortaya çıkamayacağını ifade ediyor. Bu bağlamda Küçükalp, Derrida'nın, varlık ve hakikat fikrine yönelik dekonstrüksiyonist okumalarının söz konusu hümanistik düşünce biçimini radikal bir eleştiriye tabi tutmasına bağlı olarak, mutlak varlık ve hakikat iddiasından vazgeçmiş bir düşünme biçimini pratiğe dökmesi sebebiyle, ahlâki yeniden düşünme hususunda son derece önemli imkânlar barındırdığı ifade etmektedir. Bu imkanlar özellikle Derrida'nın kullanıma soktuğu *differance*, "sınırdaki felsefe yapmak", "karar verilemezlik", "metafizik şiddet" ve "ötekine yönelik radikal sorumluluk" gibi kavramsallaştırmalar aracılığıyla adalet yaptığı vurguda belirginleşmektedir. Küçükalp yazısında Derrida'nın bu vurguyla İslam düşüncesindeki adalet fikrine hayli yaklaştığını ifade ediyor.

Özkan Gözel ise yazısında bir başka Fransız düşünür olan Emmanuel Levinas'ı ele alıyor. "Metafizik Bir İmkân Olarak Etik: Levinas'ta Başkası ve Başkalık" başlıklı yazısında Gözel Levinas'tan hareketle "meta-fizik bir imkân olarak etik" konusunu tartışmaya açıyor. Gözel Levinas'a dayanarak etiği *başkasıyla ilişki* olarak tarif ediyor. Bu ilişkinin ahlâki bir mahiyet kazanabilmesi için başkasını gözetme ve başkasına karşılıksız bir biçimde vermenin temelde bulunması gerekmektedir. Başkasıyla münasebet formel bir ilişki olmaktan ziyade doğası gereği içten hasbi ve sorumluluk gerektiren bir ilişkidir. Başkası, spekülâtif ya da teorik tanımlamaların ya da konumlandırmaların neticesi olarak ortaya çıkan soyut bir varlık değil, tam da *karşımızda* duran *müşahhas* bir varlıktır. Kitab-ı Mukaddes ile derin bir bağlantı içinde Levinas bireyin *varolma hakkını* başkasına gösterdiği muameleden aldığını ifade etmektedir. Gözel bu tavrı İmam-ı Rabbânî'nin "Onlar öyle bir yakınlık isterler ki, uzaklığa benzesin;

öyle bir vuslat talep ederler ki, onda ayrılık olsun” şeklindeki veciz ifadesine bağlayarak İslam tasavvufunun başkasına rehnolma haline ve ontolojizmi aşma imkânına vurgu yapmaktadır.

Takep eden bölümde Selami Varlık “Ricoeur’de Başkalık ve Ahlâklar Çatışması” başlıklı yazısında Levinas ile Derrida’yı eleştiren ve birleştirme çabası içinde olan bir isim olarak Ricoeur’ün tartışmasını ele alıyor. Ricoeur’ün konuyla ilgili temel eserinin başlığında (*Başkası Olarak Kendisi*) da ifade ettiği gibi, ben başkasını içinde barındırır. Aristoteles’in etik, teleolojik, gayesel ahlâkı ile Kant’ın ödeve öncelik tanıyan deontolojik ahlâkını etik ve ahlâk kavramlarının her ikisini de kullanarak birleştiren Ricoeur’ün öngördüğü sistem, etik, ahlâk ve pratik erdem olarak adlandırdığı üç aşamadan oluşur. Ona göre evvela güzel ve iyi yaşam arzusu şeklinde etiğin gayesel önceliği bulunmaktadır; ahlâki süreç etik bir amaçla başlar. İkinci aşamada, bu etik gaye, ahlâki kurallara ihtiyaç duyar. Burada Ricoeur etik amacın yetersizliğini ve ahlâkın zorunluluğunu savunur. Yalnız bu evrensel kuralları tikel durumlara tatbik etmek istediğimizde bundan çeşitli çatışmalar doğar. Bu çatışmaları aşmak üzere son aşamada tekrar etik gayeye müracaat etmek gerekmektedir. Bu üçüncü aşamaya Ricoeur pratik erdem ismini vermektedir. Varlık, Ricoeur’ün ahlâk ve etik veya daha genel olarak farklı ahlâki kuramlar arasında kurduğu karşılıklı ilişki sayesinde, yasa ile özel durum arasındaki ahlâki çatışmadan ahlâklar çatışmasına geçme imkânını sunduğunu dile getirmektedir. Bu ahlâklar çatışması fikri olumsuz bir durum değildir; farklı bir açıdan etik ile hermenötik arasında bir bağ kurma imkânını sunarak pratik erdemini ortaya çıkmasını sağlayan bir haldir. Varlık, hermenötik yorumlamanın naif bir onaylama ve inançla başlayıp yöntem gerektiren eleştirel açıklama ile devam ederek öznenin hayatına uygulamadan gelen yeni bir tür inançla sonuçlandığını dile getirmektedir. Yorumcunun hem metni hem de

özellikle kendisini farklı bir şekilde anladığı bu süreçte yöntemi etiğe bağlamayı sağlayan başkalık fikridir. Varlık, farklı ahlâklar arası sorgulayıcı ilişkinin ahlâki sistemlerin “katılaşmasını” ve kapalı ve statik bir yapıya dönüşmesini engelleyen bir etken olduğuna vurgu yapmaktadır.

Lütfi Sunar ise kitapta yer alan yazısında modern toplumun oluşumu meselesi bağlamında ötekinin değişen konumunu ele alıyor. Sunar modernitenin kimliğini Doğulu öteki üzerinden kurduğunu anlatarak öykünmeci olumlamadan dışlayıcı olumsuzlamaya doğru değişen bu ötekileştirmenin modernitenin ana karakteri olduğunu iddia etmektedir. Onyedinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla geçerken aydınlanma düşüncesi bağlamında oluşan dönüm noktasında modernitenin kurucu unsuru burjuvazinin kilise ve aristokrasi ile girdiği mücadelede Doğu toplumları birer örnek olarak sunulmuştur. Sunar bunu modernitenin *iç ötekisine* karşı *dış ötekinin* bir örnek ve model olarak kullanımı olarak nitelemektedir. Ancak Sunar’ın belirttiği gibi on sekizinci yüzyılın ortalarında burjuvazinin kilise ve aristokrasi ile girdiği mücadelede konumunu güçlendirmesi ile birlikte artık yeni toplum modelinin açıklanabilmesi için Doğu toplumlarından örneklere ihtiyaç kalmamaya başlamıştır. Böylece daha önce olumlanan ve modellenen Doğu, modern karşısında olumsuzlanan ve reddedilen mutlak bir biçim almaya başlamıştır. Modern olanın teorisinin oluşumunu sağlayan bu dönüşümde modern olanı açıklayan aşamalı ve ilerlemeci bir dünya tarihi fikri ile ötekini ifade etmeyi mümkün kılan despot kavramları merkezi bir yer tutmaktadır. Sunar bu iki kavramın karşılıklı oluşumu, dönüşümü ve ilişkileri üzerinden modernitenin nasıl öteki üzerinden kurulduğunu analiz ediyor.

Kitabın bir sonraki bölümünde yer alan üç yazı İslam düşünce ve tarihinde ötekine verilen konum ve değeri analiz ediyor. Bu bölümde yer alan ilk yazıda Ömer Türker İslam düşüncesinin biriki-

minden hareketle “Ahlâkî Tecrübenin İnşasında Başkanın Rolü”nü tartışıyor. Türker klasik ahlâk teorisindeki insani güçler ve erdemler teorisinden hareketle insani gücün erdeme dönüşebilmesi ve ahlâkî bir özne olabilmesi için bir başkasına muhtaciyetin olması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece Türker, İslam düşüncesinden hareketle ahlâkî öznenin (insan olmanın) imkânını başkasının varlığında görmektedir. Zira ahlâkî tecrübe özü gereği ahlâkî özne ile tecrübeye konu olan şey arasında hakiki veya itibarî olarak ikilik gerektirir. İki şeyin bulunduğu her durumda da bir başkalık ortaya çıkar. Öyleyse başkalık, farkındalık sahibi bir varlık olarak insanın tecrübe ettiği bütün varlık alanını niteleyen bir oluş halidir. Türker’in ifade ettiği gibi başkalık bir yönüyle metafizik, bir yönüyle de ahlâkî bir olgudur: İnsanın kendisine ve başkasına ilişkin farkındalığı metafizik yönünü; arzu ve duygularındaki aşırılıkları dengeleyici tavrı da ahlâkî yönünü oluşturur. Bu dengeyi sağlamak için ahlâkî bütünlük gerekmektedir. Türker bireyin kendi ahlâkî tercihlerindeki temel sorunun insanî bütünlüğün gözden kaçırılarak insanın doğal ihtiyaç ve arzularının erdemsizliklere yol açacak bir denge yitimine uğraması olduğunu ifade ederek bu dengenin meydana çıkması için başkasının hem kurucu hem düzenleyici işlevi olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda başkayla ilişki kurucudur, zira başkasına ilişkin farkındalık olmaksızın ahlâkî duygu ve eylemler oluşmaz. Bu tanımlama ve tartışma aracılığıyla Türker, başkayı ahlâkî eylemin bir imkanı ve insanın kemalinin bir aracı olarak gören bir teorileştirme yapmaktadır.

Türker’in yazısını tamamlar biçimde Cafer Sadık Yaran konuyu İslam düşüncesinin temel kavramlarından olan adalet, muavenet, ülfet kavramları çerçevesinde ele alıyor. “İslam Ahlâk Felsefesi Açısından “Ötekiyle Yaşama Ahlâkî”: Adalet, Muavenet, Ülfet” başlıklı yazıda Yaran ötekinin içsel değil dışsal ve bireyselden ziyade toplumsal yönüyle ilgilenerek din ve ahlâk farklılıklarından doğan ötekiliği

ele almaktadır. İslam düşüncesinde ötekinin etik sorumluluk için bir imkan olarak görüldüğünü ifade eden Yaran, insani olanın ortalama iyinin ötesine geçerek farklılıkları kabul edip; haksızlık ve adaletsizliğe sapmadan iyi bir arkadaş olabilmek, barış içinde bir arada yaşayabilen renkli ve huzurlu bir insanlık toplumu oluşturabilmek için Kuran'ın 'kötülük yapana bile iyilikle muamele etmeyi' öğütleyen ayetini (Fussilet/41: 34) hatırlatarak yazısını sonlandırmaktadır.

Kitaptaki son yazıda Burhanettin Tatar, "Kur'an'da Ahlâki Perspektif ve Başkası Sorunu"nu ele alıyor. Tatar yazısına öncelikle günümüz Müslüman toplumlarda ahlâki perspektife yönelik köklü direncin ve onu sınırlama çabasının kaynağına değinerek başlıyor. Devamında bu direncin tarihsel arka planını, özellikle klasik kelami düşünme modellerinde ortak görünen işaret (gösteren-gösterilen) mantığına referansla irdeleyen Tatar ahlâki perspektif ile kelami perspektif arasındaki zıtlık ve gerilimleri ele alıyor. Bu teorik ve tarihsel zemin üzerine Tatar, "Kur'an'ın ahlâki ve teolojik söylemleri arasında ne tür bir ilişki vardır?" sorusu ekseninde bir felsefi analiz yapıyor. Bu analiz çerçevesinde Kur'an'ın teolojik ve ahlâki söylemleri ile klasik kelami düşüncenin kategorik yaklaşımı arasında bir zıtlık bulunduğunu ileri süren Tatar kelami düşüncenin günümüzde yeniden yapılanması/kurgulanması için teklifler getiriyor. Bu tür bir açılım için ahlâki yüzleşme, başkasına yönelme ve kelimeyi kelama dönüştürme tecrübesi gerekmektedir. Tatar, böylece Kur'an'ın insanlara yönelik evrensel ümidinin gerçekleşme zemini bulacağını belirtmektedir.

Ahlâk, beşeri yaşamın inkişafına evrensel bir zemin hazırlar. Özellikle başkasının ontolojik varlığı ve epistemolojik farkındalığı ahlâki mümkün kılar. Çitil'in belirttiği gibi Mevla'yı bulmak için çoğu kez Leyla'ya ihtiyaç duyarız. Bu bağlamda bugün sıklıkla dile getirildiği gibi yabancı, öteki ve başkası bir tehdit ve tehlike olmaktan

ziyade ahlâkın imkânını teşkil etmektedir. Komşuyu sevmek, yabancıya kucak açmak, yoksulu korumak, ötekini benimsemek ve maduna merhamet etmek dünyaya ahlâk ve adaleti getirecek en önemli anahtarları sunmaktadır. Bu kitap da bu ilkeler muvacehesinde hazırlandı. İyiliğin çoğalması ve yayılmasına vesile olması dileğiyle.